

Paul Scheffer ~ De vorm van vrijheid

Paul Scheffer - Ills. Joseph
Sassoon Semah

Paul Scheffer (1954), publicist en hoogleraar Europese studies, schreef voor de Maand van de Filosofie 2016 het essay *De vrijheid van de grens*. In 'De vorm van vrijheid' verdiept hij zijn inzichten omtrent grenzen verder, mede naar aanleiding van de vluchtelingen crisis, de Brexit, en de muur die Trump wil bouwen. Vrijheid zonder vorm is niet mogelijk: een open samenleving vraagt om grenzen, aldus Scheffer.

Paul Scheffer begint zijn boek met een filosofische beschouwing over de betekenis van het kosmopolitisme. Het kosmopolitisme is een principiële pleidooi om door het overbruggen van verschillen duurzame vrede voort te brengen, een belangrijke en ook omstreden traditie in het Europese denken. De filosofen Plato en Aristoteles waren de eersten die dachten over wereldburgerschap. De Renaissance plaatste later het ideaal van kosmopolitisme weer op de agenda. Scheffer gaat in op de filosofen Kant en Erasmus om te illustreren dat men al lang op zoek was naar een gelijkheidsideaal voorbij de grenzen, maar dat zij toch ook gevangen waren in vooropgezette ideeën met een religieuze of nationale strekking. Het kosmopolitisme en pacifisme van Erasmus hebben vanwege de beperkingen en ook tegenstrijdigheden van dat ideaal nu nog steeds betekenis.

De vragen die Erasmus opwerpt als 'Hoe verhouden macht en moraal zich in Europa' en 'Baseren we ons op een seculier uitgangspunt dat verder strekt dan een veronderstelde joods-christelijke erfenis?' zijn nog steeds actueel.

Kant, met zijn filosofie van 'de eeuwige vrede' omarmt het wereldburgerschap, een scheiding der machten, gelijkheid voor de wet en het idee van vertegenwoordiging. Het primaat ligt bij de binnenlandse staatsordening in de internationale politiek, het volkenrecht behoort te zijn gebaseerd op een federalisme van vrije staten en het wereldburgerrecht behoort beperkt te zijn tot de voorwaarden van algemene gastvrijheid.

De globalisering brengt zowel verrijking en vermenging. Maar globalisering brengt ook vervreemding en ongelijkheid, die de economische en culturele integratie van de wereld kan ondermijnen.

De digitalisering speelt hierbij een grote rol: het leidt niet alleen tot meer vrijheid en vooruitgang van de burgers maar langzamerhand juist tot onvrijheid. De interneteconomie is een voorbeeld van een wereld die steeds grenzelozer wordt maar zonder regulering slaat die vrijheid om in onvrijheid. En het leidt tot inkrimping van het private en sociale domein, zoals werkgelegenheid en monopolievorming.

Nu de wereld kleiner wordt, moet het kosmopolitisme opnieuw worden bekeken. Het ideaal van wereldburgerschap vraagt misschien wel om begrenzing.

In het veilige deel van Europa is minder behoefte aan grenzen dan bijvoorbeeld in Polen, aldus Scheffer. Maar een grenzeloze wereld kan nauwelijks geborgenheid bieden en dat veroorzaakt onrust.

Het kosmopolitisme is kwetsbaar: ze onderschat de conflicten door de komst van verschillende culturen en godsdiensten en miskent de soms gewelddadige conflicten die de internationale politiek nog steeds tekenen, waardoor grenzen en bewaking noodzakelijk zijn.

Als de EU de roep om bescherming niet serieus neemt, verliest ze haar rechtvaardiging. De grenzen in Europa moeten de ruimte van een open samenleving vergroten.

Vervolgens gaat Scheffer in op de oorzaken van de migratie- en vluchtelingen crisis, zoals demografische veranderingen, de klimaatverandering, de groeiende welvaarts kloof tussen Noord en Zuid en de politieke instabiliteit en gewelddadige conflicten. Het idee dat we aan het begin van een volksverhuizing staan roept afweer op tegenover migranten. Ruime meerderheden in de westerse

wereld willen dat de jaarlijkse migratie stabiliseert of afneemt, aldus Scheffer, en dat vraagt om een bewuste keuze, een georganiseerde migratie, waarbij onderscheid moet worden gemaakt tussen arbeidsmigranten en vluchtelingen, waarbij de laatsten een beroep doen op morele beginselen. Een selectieve arbeidsmigratie tegenover vluchtelingen vergroot de aanvaarding van nieuwkomers.

De vraag is urgent welke migratie we willen in de komende decennia. Op Scheffers verzoek heeft de CBS verschillende varianten uitgerekend op basis van uiteenlopende migratiesaldo's, dat goed de effecten laat zien van uiteenlopende keuzes wat betreft de migratiepolitiek. Het publieke debat hoort over bewuste keuzes te gaan, aldus Scheffer, waarbij mensenrechten universeel zijn en burgerrechten territoriaal. Om genereus te blijven zijn grenzen nodig.

In deel III verkent Scheffer de staat van Europa en bespreekt hij nieuwe ideeën over de toekomst van de EU. Van de euforie van Europa is weinig over, de democratie heeft zich niet voortgezet, aldus Scheffer, de toekomst van de liberale democratie staat op het spel, de geopolitiek keert terug. De kwetsbaarheid van Europa is gegroeid door het afnemende vermogen van Amerika om de wereldorde te schragen, dat betekent dat Europa meer op eigen benen zal moeten staan. Er heeft een kanteling van de machtsverhoudingen plaatsgevonden, van West naar

Oost. Dat vraagt om relativering van het Europese perspectief, maar Europa heeft nog steeds een hoge mate van gelijkheid en levenskwaliteit, weinig corruptie en een redelijk functionerende rechtsstaat.

In de nieuwe wereldwanorde heeft Europa wel degelijk ruimte om eigen keuzes te maken.

Vervolgens schetst Scheffer een aantal toekomstscenario's voor de Unie, waarbij de vraag hoe Europa met zijn grenzen moet omgaan urgent is. Ook de vraag naar de politieke vorm van Europa is urgent: een federatie of juist meer ruimte voor de nationale staten.

Scheffer benoemt drie benaderingen voor de toekomstige Unie, ieder met hun eigen voordelen en nadelen: een federaal Europa, naar evenbeeld van de Verenigde Staten, of naar het Europa van de vaderlanden of ten derde het

verduurzamen van de EU als een gemengde orde met sterke nationale staten en een aantal bovennationale instituties.

Scheffer wil niet terug naar een nationale staat, maar ook niet de grote sprong maken naar een federale staat. Een duurzame Unie heeft de legitimiteit van nationale staten nodig, en omgekeerd kunnen die staten niet langer functioneren zonder de samenhang die de EU biedt. Om de terugval in nationalisme te voorkomen moet de rol van natiestaten door de Unie worden gewaarborgd. We hebben een nieuw verdrag nodig inclusief een Volksraadpleging.

De waardengemeenschap die Europa wil zijn moet hand in hand gaan met de wil om een veiligheidsgemeenschap te vormen. De Unie moet naast openheid ook bescherming bieden. Een grens sluit niet het menselijk verkeer af, maar reguleert juist de stroom van de mensen.

Ook moet Europa een meer machtspolitieke rol innemen; afzijdigheid is niet langer vol te houden. Europa moet niet terugvallen in het geopolitieke realisme van voor 1989. Het moet zijn eigen weg vinden te midden van machtspolitiek van China, de Verenigde Staten en Rusland.

Scheffer stelt zichzelf de vraag of de huidige EU met zijn 28 lidstaten verder kan uitbreiden.

Alhoewel er sterke argumenten zijn om Turkije toe te laten treden (economie en lidmaatschap NAVO), zijn de vrijheden in Turkije zodanig onder druk komen te staan dat lidmaatschap onmogelijk is. Ook Oekraïne en Georgië komen niet in aanmerking. Scheffer concludeert dat de grens van de uitbreiding is bereikt.

Scheffer sluit zijn boek af met de constatering dat de liberale democratieën van Europa zich in de chaotische omgeving van autoritaire staten niet zonder voorbehoud kunnen openen naar de buitenwereld, en dat gegeven geldt als rechtvaardiging van de grenzen.

Gemeenschappen kunnen niet bestaan zonder begrenzing: een open samenleving kan alleen bestaan binnen grenzen. De binnengrenzen zijn geslecht zonder na te denken over de buitengrenzen. De vrijheden kunnen in diskrediet raken als het gevoel van onveiligheid groeit.

De opdracht is voor Paul Scheffer helder: we moeten voorkomen dat in een wereld waar grenzen gemakkelijker worden overschreden, de vrijheid omslaat in onvrijheid.

Paul Scheffer - De vorm van vrijheid - uitgeverij De Bezige Bij, Amsterdam 2018 - ISBN 9789023467151

Zie Conversation on Europe 2013, Felix Meritis Foundation: